

**ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ЯК ОСНОВА ГАРАНТУВАННЯ
ВИПЛАТИ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ, СТИПЕНДІЇ, ПЕНСІЇ ЧИ ІНШИХ
УСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОМ ВИПЛАТ**

Україна вже відзначила двадцять третій рік своєї незалежності, а розбудова громадянського суспільства, забезпечення та реалізація громадянами своїх прав і свобод, а також і децентралізація влади, залишаються ще досі досить актуальними. Доказом цього є велика кількість наукових праць та видань присвячених становленню громадянського суспільства в Україні [2-11].

Метою цієї роботи є дослідження значення гарантування виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат в контексті розбудови громадянського суспільства в Україні.

Суттєвий внесок у дослідженні зазначених питань зробили такі видатні вчені як М.В.Вітрук, Л.Д.Воєводіна, В.В.Головченко, В.А.Карташкіна, А.М.Колодій, В.В.Кравченко, В.О.Кучинський, Н.І.Матузова, В.С.Нерсисянц, А.Ю.Олійник, В.Ф.Погорілко, П.М.Рабінович, М.І.Хавронюк, А.Чередниченко, Ю.Шемшученко та ін.

Для більш точного розуміння терміну „громадянське суспільство” наведемо його тлумачення в юридичній енциклопедії [12]. Отже, громадянське суспільство (англ. *civil society*) – суспільство з розвиненими економічними, культурними, правовими і політичними відносинами між його членами, незалежне від держави, але взаємодіюче з нею, суспільство громадян високого соціального, економічного, політичного, культурного і морального статусу, що створюють разом з державою розвинуті правові відносини. Реальність громадянського суспільства визначається співвідношенням ідеалу, ідеального проекту і реально досягнутого стану суспільства, що дійсно здійснює такий проект. Це в принципі нескінченний процес удосконалювання суспільства, влади, політики і людини, що охоплює усі без

винятку сторони життя, так само як процеси досягнення волі, рівності, справедливості й ін. соціальних, політичних, моральних і культурних цінностей. [12, с.102].

Величезну роль в становленні громадянського суспільства в Україні відіграють конституційні права і свободи громадянина [1], тому, що за їх допомогою регулюються найбільш життєво важливі відносини і зв'язки громадянина з державою, які безпосередньо впливають на формування його правового статусу.

До поняття правового статусу входять такі основні елементи, що складають його зміст і структуру: громадянство; загальна правоздатність; принципи правового статусу; конституційні права, свободи й обов'язки громадян; гарантії прав і свобод; відповідні правові норми.

Зазначені елементи об'єднує те, що утворюючи їх норми регулюють зв'язки та відносини між державою в цілому і її громадянами. Однак кожний елемент виконує власну роль в юридичному оформленні статусу громадян в суспільстві та державі. Головним елементом правового статусу є основні права й обов'язки людини, які безпосередньо визначають її становище в суспільстві, міру юридичної свободи і відповідальності. Вони створюють необхідні умови для всебічного розвитку особи, задоволення її інтересів та потреб. Усі інші елементи правового статусу громадян мають „допоміжний” характер, – „працюють” на цю мету [13, с.204].

Будь-яке суспільство не може існувати без відповідно встановлених та гарантованих громадянських прав та свобод. Україна, як і будь-яка інша „державна, захищаючи свій суверенітет і незалежність і ставлячи за мету забезпечення гідних умов життя, закріплює певні права і свободи та надає гарантії їх здійснення лише своїм громадянам. Так, участь в управлінні державними справами, свобода об'єднання в політичні партії та громадські організації, право на проведення зборів і мітингів, походів і демонстрацій належать виключно громадянам України. Також лише для громадян України держава створює умови для здійснення права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності; гарантує право на соціальний захист; право на безоплатну вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах тощо. Виходячи з вирішального значення для буття України основної цінності українського народу – його землі, Конституція надає право власності на землю лише громадянам України [14, с.70].

Закріплення прав, свобод і обов'язків громадян на конституційному рівні є найголовнішим у нормативному регулюванні правового статусу особи будь-якої держави. Адже у випадку, коли правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина не відведено належної уваги в Основному законі, вони можуть перетворитися на декларації і не мати практичного використання. Водночас сучасна юридична теорія і практика визнає людину найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи повинні визначати зміст і спрямованість діяльності законодавчих, виконавчих, судових та інших державних органів [15, с.165].

Щодо конституційних обов'язків людини й громадянина, то, згідно з постулатами загальної теорії права, – це міра належної поведінки. Людина повинна підкорятися певним правилам, аби при використанні своїх прав і свобод не спричинити невинуватого шкоди. Конституція України акцентує на правах та свободах, але фіксує й конституційні обов'язки.

Конституційний обов'язок громадянина і людини – це міра обов'язкової поведінки, якої кожний повинен дотримуватись для забезпечення нормального функціонування інших суб'єктів громадянського суспільства [13, с.212].

Як вже було зазначено вище, утвердження громадянського суспільства можливе лише шляхом надійного гарантування забезпечення цих прав і свобод.

Найвищою гарантією прав та свобод людини і громадянина є конституційний лад України, заснований на неухильному дотриманні Конституції України та законів України, приписах природного права та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

Згідно з принципом гарантованості прав та свобод людини і громадянина закріплення найважливіших з них у Конституції України здійснюється одночасно з фіксацією відповідних гарантій як безпосередньо в статтях Конституції, так і в чинному законодавстві [16, с.149].

Метою цих засобів є захист прав людини, потреба в такому захисті виникає при вчиненні певного правового правопорушення чи об'єктивно-протиправного діяння. Подібні юридичні факти спричиняють виникнення охоронного суб'єктивного права, яке в юридичній науці називається домаганням і реалізується у рамках правоохоронних відносин, що виникають або можуть виникнути із передбачених законом конфліктних ситуацій, що перешкоджають здійсненню регулятивних

правовідносин [17, с.54].

Слід розрізняти механізм правового регулювання, механізм реалізації прав і обов'язків та механізм забезпечення реалізації прав і обов'язків. Вони співвідносяться, як загальне та особливе. Конституція України закріплює систему елементів, що складають механізм забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина. Серед таких елементів важливе місце належить гарантіям їх забезпечення [15, 221].

Конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав – це: система влади держави, функцією якої є захист прав людини; процедури такого захисту, а також конституційне право людини на захист, яке реалізується з допомогою держави і за цією процедурою.

Як показує міжнародний досвід, ефективність гарантій основних прав та свобод людини залежить від рівня розвитку правових принципів й інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, правотворчої атмосфери в суспільстві, рівня правового виховання і культури населення, ступеня суспільної злагоди, наявності певних елементів у системі функціонування державної влади [13, 220].

У зазначеному контексті слід особливо виділити спеціальні (юридичні) гарантії, які полягають у наданні державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості тим умовам, які необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами і свободами. Юридичні гарантії встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства, їхньою метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту конституційних прав і свобод громадян [18, с.186]. Зокрема, Основним Законом передбачається низка конкретних гарантій, які є переважно традиційними для Конституції і законів України. До них належать: 1) право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55); 2) право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної шкоди, що завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю зазначених органів і осіб (ст. 56); 3) право знати свої права й обов'язки, закони та інші нормативно-правові акти, які визначають права і обов'язки громадян, але не доведені до відома населення у порядку,

встановленому законами, є недійсними (ст. 57); 4) гарантується недопустимість зворотньої дії закону (ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визначалися законом як правопорушення) (ст. 58); 5) право на правову допомогу, яке означає, зокрема, що кожний вільний у виборі захисника своїх прав, і що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безкоштовно (ст. 59); 6) принцип необов'язковості виконання явно злочинного розпорядження чи наказу (ст. 60); 7) принцип презумпції невинуватості людини, який означає, зокрема, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду, і що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ст. 62); 8) гарантія недопустимості обмеження конституційних прав і свобод означає, що дані права й свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64) [13, с.221].

Залежно від рівня їх юридичного статусу правові гарантії поділяються на: міжнародно-правові та національні, конституційні та галузеві [19, с.250].

Міжнародно-правові гарантії встановлені в чинних міжнародних договорах, обов'язкових для України. У свою чергу, вони також є матеріальними (скажімо, можливість звернення до Європейського Суду з прав людини, встановлена Конвенцією про захист прав і основних свобод людини), процесуальними (наприклад, доступний для кожного порядок такого звернення), організаційними (система і організація діяльності Європейського Суду з прав людини).

Конституційні гарантії складаються із принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина, а також із конституційних норм, в яких визначені повноваження відповідних органів державної влади та їх посадових осіб щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина, їх відповідальність, передбачені інші засоби здійснення відповідних прав та свобод людини і громадянина, а також спеціальні права, призначені для найбільш ефективної реалізації інших прав людини і громадянина.

Роль держави як головного гаранта прав і свобод людини і громадянина впливає зі змісту статей 3, 22, 42, 49, 51, 53 та інших статей Конституції України, і ця

функція реалізується за допомогою різних правових засобів через усю систему органів державної влади.

Особливе місце в цій системі посідає Президент України – гарант прав і свобод людини і громадянина (ст. 102 і 104 Конституції України). Кабінет Міністрів України – вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина (пункт 2 ст. 116), місцеві державні адміністрації – забезпечують додержання прав і свобод громадян на відповідних територіях (пункт 2 ст. 119). Верховна Рада України здійснює захист прав і свобод людини і громадянина через відповідну законодавчу діяльність (ст. 92 Конституції України), призначає на посаду та звільняє з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ст.101 Конституції України).

Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини згідно Закону України „Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” від 23 грудня 1997 р. №776/97-ВР [20, с.21].

Важливу роль у гарантуванні прав і свобод людини і громадянина в правовій державі відіграють суди. Правова держава – це держава, влада якої має певні межі, встановлені конституцією, і саме суд виступає важливою гарантією дотримання цих меж [21, с.96].

Ст.8 Конституції України гарантує звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України, норми якої є нормами прямої дії [1].

Перш за все такими нормами є частина сьома статті 43 Конституції України, яка передбачає, що право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом, стаття 46 – що громадяни мають право на соціальний захист, а також стаття 53 – що держава забезпечує надання державних стипендій та пільг учням і студентам [1].

По друге, у статті 1 Кримінального кодексу України зафіксовано, що його завданням є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності тощо [2], а тому передбачений ст.175 зазначеного кодексу склад злочину і

є тією основною державною гарантією щодо виплат заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат.

Таким чином, гарантії, є тією ланкою, яка дає змогу здійснити необхідний в правовому статусі громадян перехід від передбаченої у Конституції і в законах України можливості до реальної дійсності та створити реальні передумови будівництва громадянського суспільства.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що розбудова українського громадянського суспільства сприяє розвитку демократичного суспільства, створює умови для розвитку людини, захисту її прав і свобод, у тому числі й конституційного права на своєчасну виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат. Враховуючи взаємний вплив влади і громадян, держави і суспільства потрібно закладати основи для нормального співіснування громадян нашої держави та будувати сильну громадянську державу, в якій будуть дотримуватися і реалізовуватися всі ті права і свободи, що закріплені Конституцією України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Урядовий кур'єр від 13.07.1996, №129-130.
2. Селигман А. Идеи гражданского общества // Социальные и гуманитарные науки. - 1999. - № 4.
3. Мацюк А. Громадянське суспільство – соціальна основа держави, влади, демократії // Українське право. – 1995. – № 1(2).
4. Кравченко И.И. Концепция гражданского общества в философском развитии // Социально-политические науки. – 1999. – № 12.
5. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство». – К., 2000.
6. Геллнер Е. Условия свободы. Гражданское общество и его исторические соперники. – Ad Marginem. – М., 1995.
7. Пасько І., Пасько Я. Громадянське суспільство і національна ідея. – Донецьк, 1999.
8. Литвин В. Громадянське суспільство: міфи і реальність // Дзеркало тижня. -

2002. - 26 січ.
9. Carothers Thomas. Civil Society // Foreign Policy. – № 17. – Winter. - 1999-2000.
 10. Скрипнюк О. Вплив інститутів громадянського суспільства на становлення і розвиток демократичного політичного режиму // Право України. – 2001. – №5.
 11. Медведчук В. Про перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні // Дзеркало тижня. – 2002. – 2 лют.
 12. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия /Под ред. М.Ю. Тихомирова. - М.: Юринформцентр, 1997. - 526 с.
 13. Конституційне право України: Підручник /За ред. В.Ф.Погорілка. - 2-е вид., доопр. /НАН України; Ін-т держави і права. - К.: Наук. думка, 2000. - 732 с.
 14. Коментар до Конституції України. Науково-популярне видання. К., 1996. – 376 с.
 15. Колодій А.М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. - К.: Юрінком Інтер, 2004. - 336 с.
 16. Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник. – Вид. 4-те, виправл. та доповн.- К.: Атіка, 2006. - 568 с.
 17. Мотовиловкер Е.Я. Теория регулятивного и охранительного права. – Воронеж, 1990. – 136 с.
 18. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. – К: Юрінком Інтер, 2004. – 2-е вид., перероб. та допов. – 510 с.
 19. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник – К.: Атіка, 2004 – 464 с.
 20. Закон України „Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” від 23.12.1997 № 776/97-ВР // Офіційний вісник України від 22.01.1998, № 1.
 21. Эбзеев Б.С. Конституция. Правовое государство. Конституционный суд. – М. Закон и право, 1996. – 349 с.